

Pelle János

Zyklon-B-vel sokkoló színház

Mohácsi János: A Dohány utcai seriff (Jurányi Inkubátorház)
Jeles András: Auschwitz működik (Bálint Ház)

2013-ban a legjobb független színházi előadás díját a Füge társulat és a Kaposvári Egyetem produkciója, *A Dohány utcai seriff* nyerte el. A tíz fiatal színész közreműködésével létrejött, figyelemre méltó előadást Mohácsi János rendezte. Műfaji meghatározása: „Sötét egy részben.” Úgy ülünk végig másfél órát némán, hogy csak egy korong fénylik egészen halványan fölöttünk, és a szereplők, akik azért jönnek-mennek közöttünk, kifeszített műanyag zsinórokat tapogatva lépkednek, hogy el ne botoljanak. Közben mondják a szövegüket, sőt, zenélnek is. A darabot a Jurányi utcai Inkubátorházban játsszák – ezt a nevet viseli napjainkban egy impozáns iskola, melyet a múlt század elején Bárczy István polgármester építtetett. Napjainkra eltűntek belőle a tanulók: az elegáns belbudai környéken, ahol áll, zömmel nyugdíjasok laknak. Errefelé alig van kisgyerek, új funkciót kellett keresni az épületnek.

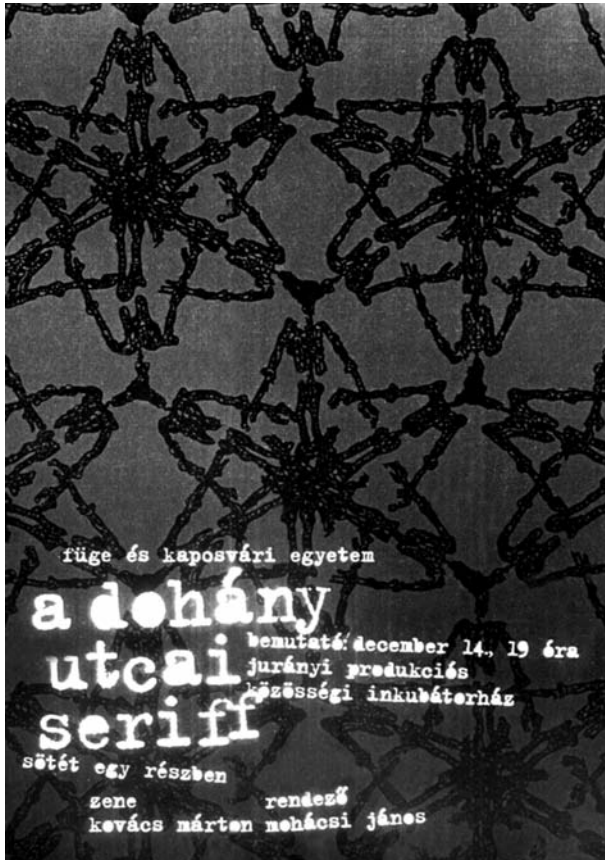
Egy előadásnak, ha megfosztja a nézőket a látástól, valami egészen különlegesről és felkavaró témáról kell szólnia, különben elegük lesz, fellázadnak. Ezúttal azonban tiszteletteljes csend kíséri végig az előadást, és amikor véget ér, zavarban vagyunk. Nem tudjuk eldönteni, olyan élményben volt-e részünk, amit még művészi produkciónak lehet tekinteni, ezért kifejezhetjük-e a tetszésünket. Vagy pont ellenkezőleg, hallgatnunk kell, mert a kiváltott megrendülés természete kizárja az efféle reakciót. Hiszen temetésen sem tapsolunk, amikor valakitől végső búcsút veszünk. Hogyan tennénk, amikor hatmillió európai zsidó tömeges legyilkolásával szembesítenek?

A Dohány utcai seriff a holokausztról szól. Az előadás célja, hogy minden művészi hatást tudatosan mellőzve, a végletekig lecsupaszítva elmondja azt a zsidók ellen elkövetett népirtásról, amit a világ közvéleménye teljes részletességgel soha nem akart hallani. 1945-ig azért, mert a politikai feltételek még nem tették lehetővé az igazság feltárását, utána meg a tovább élő ideológiai gátlások mellett azért sem, mert a közelmúltnak ez a fejezete túlságosan felkavaró és sokkoló volt. Ha csak szóba került Auschwitz, nyomban felmerült a felelősség nyugtalanító kérdése,

melyre sem a keresztény többség, sem pedig a népirtást túlélő zsidók nem tudtak kielégítő választ adni. Ezért azután pl. az ötvenes években sem Németországban, sem a kelet-európai országokban, de Izraelben sem beszéltek a témáról, gondolván, hogy „amiről nem beszélünk, az nem is volt”.

A Dohány utcai seriff mellőz minden utalást a népirtást követő eseményekre és a később született ideológiai interpretációkra. Csak a túlélő deportáltak hazatéréséig és az ott elszenvedett újabb megaláztatásokig követi az eseményeket. Főként a tömeges megsemmisítésre, illetve az azt közvetlenül megelőző folyamatra (diszkrimináció, gettósítás, deportálás) koncentrálnak, amit elsősorban lengyelországi és magyarországi túlélők emlékezéseinek felidézésével jelenít meg. Az elhangzottak különböző forrásból származnak, a rendező a legtöbb szöveget Claude Lanzmann *Sboah* című, monumentális dokumentumfilmjéből vette át.

Ugyanebből a korszakos alkotásból építkezik az *Auschwitz működik* című produkció, melyet szintén a kaposvári színművészeti egyetem hallgatói adnak elő. Jeles András rendezését a Bálint Házban mutatták be, nem sokkal később, mint *A Dohány utcai seriffet*. Ebben az előadásban, mely egy „virtuális presszóban” játszódik, szintén kevés a fény, és néha minden elsötétedik, de a szereplők alapján véve láthatók. Igaz, harisnyát hordanak a fejükön, ami deformálja az arcukat, és a mozgásuk is arra utal, hogy a SIMS nevű videójáték szereplői, melyet napjainkban Magyarországon játszik valaki, mondjuk egy meggyőződéses antiszemita fiatalember a zsidók kiirtásáról. Ez az „alapállás” lehetővé teszi azt, hogy miközben az előadás egy francia zsidó nő, Helene Barr nemrég előkerült naplójára épül, mégis utal az előadás mindarra, ami jelen időben történik nálunk. Például többször is felhangzik a „Mocskos zsidók!” ordítás, mely egy mai futballstadion lelátójának hangulatát idézi, és a kórust maga a rendező vezényli. Jelesnél több a magyar vonatkozású történeti anyag, például megszólal egy régi magyar híradó hangja, majd egy fiatal színész egy második

világháborús katonai parancsnok díszbeszédét mondja el, ideidézi a mesterkélt, hamis szóhasználatot, a harciasan recsegőre beállított hangot. A szereplők eléneklük továbbá a *Treblinka-indulót*, melynek zenéjét egy ott meggyilkolt lengyel hegedűművész, német szövegét pedig egy cseh fogoly szerezte. Ebbe az egyik színész ötlete nyomán a rendező magyar szavakat is illesztett, amitől az előadásról lelkes kritikát író Forgách András szerint „hirtelen humorra lesz az embertelen téboznak”.

Mohácsi Jánosnál is hallhatók a magyar túlélők emlékezései. A szenvtelenül előadott, megrendítő elbeszéléseket időről-időre ostoba, kegyetlen és cinikus viccek szakítják meg, melyek közszájon forogtak Magyarországon. Gúnyolódnak bennük az elgázosított zsidókon, különös tekintettel a gyerekekre: ezt a fajta humort, mely olykor napjainkban is olvasható náci internetes fórumokon, nehéz émelygés nélkül hallgatni. De pontosan ez a rendező célja. És elhangzik néhány olyan vicc is, amit a zsidók egymás között meséltek, amikor még nem tudhatták, pontosan mi vár rájuk, pl. a sárga csillag viseléséről. A produkció címe is egy ilyen „bon mot”-ra utal. (Kohn mondja Grünnek, amikor szembe találkozik vele, és látja, hogy ő is sárga csillagot visel:

Fotó: Schiller Kata

Mohácsi János

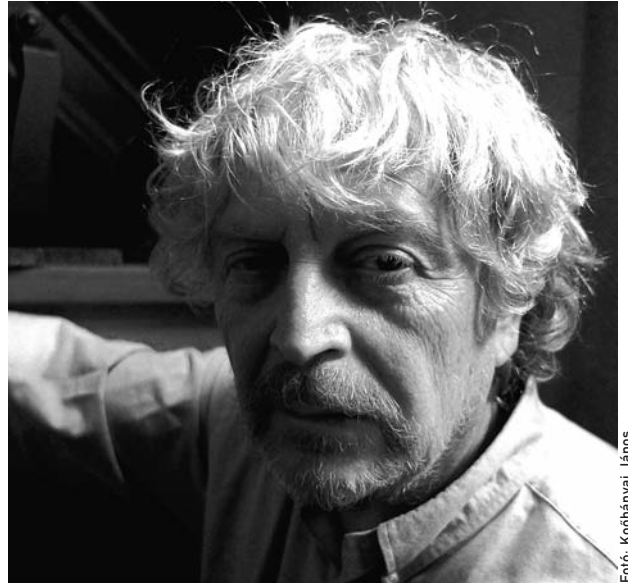
– Nem is tudtam, hogy zsidó vagy. – Hát nem is. Csak azért viselem, mert én vagyok a Dohány utcai seriff!

Maguk a szövegek, melyeket a színészek szenvtelenül elmondanak, túlélők megrázó vallomásai. Elsősorban azért hatnak ránk, mert nem látjuk a színészeket. Ha látnánk, ahogy oratóriumszerűen előadják, a látvány zavarja a befogadásban. A sötét, melyet legföljebb valami halvány derengés old, felidézi a deportáló vagonokat, az éjszakai barakkokat és a gázkamrákat is. Átéltethetjük, hogy becsukódott a vasajtó, és nemsokára beszórják a Zyklon-B gáz kristályait. Úgy érezhetjük magukat az ablaktalan ható teremben, mint hetven éve az áldozatok. Akkor, amikor még nem tudták, mi történik velük, de a halálfélelem már eluralkodott rajtuk – senki nem állíthatja tehát, hogy a nyomasztó sötétségnek ne lenne funkciója.

A produkció valójában felkavaró „szövegkollázs”, melyet sokfelől érkező, töredékes zenefoszlányok és titokzatos zajok szakítanak meg. Nem nevezhető drámának, de még hangjátéknak sem a szó művészi értelmében. Bár színházi előadásként nyert díjat, nincs igazán helye a teátrumban, ahol komédiákat vagy tragédiákat játszanak, és a színészek végül meghajolnak a reflektorok fényében, a nézők pedig tapsolnak. A Jurányi utcai, teljesen elsötétített tanteremben az előadás végén meggyújtanak egy vastag gyertyát, ennek a lángját szemléli a publikum

perceken át, miközben nem tudja eldönteni, hogy tetszést nyilvánítson, vagy csak némán, összetörve távozzon. Az emlékezés lángjával szembesülve arra a hatmillió, részben még mindig ismeretlen, azaz név nélküli halott zsidóra emlékezünk, akinek még sírja sincs. Hogy lehet ennyi embert meggyászolni, és ki képes elvégezni ezt a monumentális gyász-munkát? Ki oldozzon fel és kit, és kinek a nevében a múlt bűneinek terhe alól? Összefér-e a részvét és az együttérzés a kollektív tragédia okainak boncolgatásával, a felelősség kérdésének felvetésével? Színre lehet-e vinni a holokausztot, és ha igen, elbír-e a téma humoros mozzanatok, könnyed pillanatok, ami a színház lényegéhez tartozik?

Ezek a nyomasztó problémák nyilvánvalóan szét-feszítik a színházi világ kereteit, ugyanakkor rendkívül aktuálisak. Mert szögezzük le: *A Dobány utcai seriff*, vagy az *Auschwitz működik* című produkciónak a helye alapjában véve nem színházban, hanem egy olyan komplex funkciójú, újszerű múzeumban van, melynek célja a magyar zsidóság tragédiájának

Fotó: Koobányai János

Jeles András

Forrás: Bálint Ház

Jelenet az *Auschwitz működik* című előadásból

megörökítése, egyszerre mind a katarzisz kiváltása a látogatókból. Erre a célra vállalkozhat a Sorsok Háza múzeum, amit hetven évvel 1944. április 16., a kárpátaljai zsidók első deportálójának emlékére Auschwitzba indítása után terveznek megnyitni a Józsefvárosi pályaudvaron. Ezen a „hiteles helyen”

lehet majd alkalmazni a művészetterápiát, mely segítheti a magyar közvéleményt abban, hogy végre, jókora késéssel, hozzákezdjen a holokauszt traumájának feldolgozásához. A „traumatikus realizmus” gyakorlatában minden biztonnyal szerepet játszanak majd Mohácsi János és Jeles András előadásai.